

open
monumentendag
arnhem

i n a r n
h e m v
e r s e h
o l e n

routes door klarendal
en malburgen

in arnhem verscholen

Open Monumentendag Arnhem heeft in samenwerking met Theo Brink, Arnhemkenner en auteur van *Het Nulboek, Arnhem uit de kunst*, twee bijzondere monumentenroutes ontwikkeld. Deze routes voeren langs markante gebouwen en verscholen kunstwerken in de openbare ruimte: een wandelroute door Klarendal in Arnhem-Noord en een fietsroute door Malburgen in Arnhem-Zuid.

De routes voeren mede langs verborgen, minder bekende plaatsen en sluiten zo aan bij het gekozen thema: *In Arnhem verscholen*. U kunt op eigen gelegenheid op pad gaan en zo meer leren over minder bekende monumenten in onze stad.

De wandelroute door de authentieke Arnhemse volkswijk Klarendal voert langs bijzondere buurten, zoals de Mussenberg en de Patrimoniumbuurt-Vogelwijk, markante gevelversieringen en kunstwerken in de openbare ruimte. Fietsend door Malburgen, van Meinerswijk naar Immerloo, ontdek je verrassende kunst en cultuur in een grote variatie aan stijlen waarvan 40% in de afgelopen 10 jaar is gemaakt.

Open Monumentendag Arnhem wenst u veel wandel- en fietsplezier tijdens het ontdekken van de verscholen plekjes in Arnhem!

Dit boekje is ook als pdf te downloaden via de website www.openmonumentendagarnhem.nl

in arnhem verscholen

route klarendal

ROUTE KLARENDAL

circa 5 km

VOLKSWIJK EN CREATIEVE BEDRIJFJES

Een wandeling langs verscholen plekken in Klarendal
circa 5km

Verscholen plekken zijn er in de authentieke Arnhemse volkswijk Klarendal genoeg. De wijk bestaat grotendeels uit kleine woningen waarvan de eersten vanaf 1830 werden gebouwd. Eind jaren '70 en begin jaren '80 van de vorige eeuw is een behoorlijk deel van die woningen vervangen tijdens de "Stadsvernieuwing". Onder die woningen vinden we verborgen parels: bijzondere buurten zoals de Mussenberg en de Patrimoniumbuurt – Vogelwijk (rijksbeschermd stadsgezichten), maar ook het Luthers Hofje uit 1860, de verplaatste korenmolen De Kroon en de St. Janskerkstraat en omgeving (gemeentelijk beschermd stadsgezicht).

De oude volkswijk is in de afgelopen 15 jaar opgeklommen van aandachtswijk naar een goed functionerende en creatieve wijk. Als onderdeel van die wijkontwikkeling, is sinds 2006 het zogenaamde Modekwartier in Klarendal gevestigd. Waren er aan het begin slechts vier betrokken winkeltjes, in het gebied rond de Klarendalseweg zijn nu ongeveer 100 kleinschalige winkels en bedrijven te vinden met een creatieve achtergrond. Bij deze vernieuwingen hoorden ook kunstwerken en gevelversieringen waar deze route langskomt. In de wijk zijn door Volkshuisvesting drie museumwoningen ingericht aan de Borgardijnstraat 3, Catharijnestraat 28 en Vijverlaan 73. De eerste twee zijn tijdens Open Monumentendag 2020 te bezichtigen.

Ontdek met deze wandelroute de verscholen plekken en verhalen van *klèrendaal*.

Startpunt

MOLEN DE KROON

KLARENDALSEWEG 82

1

Korenmolen De Kroon werd in 1847 gebouwd aan de Amsterdamseweg en heette destijds *De Hoop*. In 1870 werd de molen verplaatst naar zijn huidige plaats. De Kroon is een stellingmolen – een windmolen, vaak in de bebouwde kom, die daarom extra hoog was met een galerij (of stelling). De molen heeft in de loop der jaren zeven eigenaren gehad. De voorlaatste eigenaar was Stichting Vrienden van de Gelderse Molen en de huidige eigenaar is Volkshuisvesting. Elke vrijdag en zaterdag is de molen geopend en kunnen er onder andere meel- en graanproducten worden gekocht.

Op het terras vóór de molen is een muurschildering te zien.

2

KLARENDALSEWEG 82

Molen De Kroon (2016) is een muurschildering op de wand van het terras bij Molen De Kroon. In zachte grijstinten heeft de streetart kunstenaar en molenaar Thomaz van Os de hele muur gebruikt om een fantasielandschap te

presenteren dat doet denken aan de landschapsschilderijen uit de Hollandse Gouden Eeuw.

De molen uitkomend verlaten we direct links door het hek het terrein van de molen en gaan dan links omhoog de Oogststraat in en lopen tot de kruising met de Agnietenstraat. Op de hoek rechts een groot geel gebouw, de voormalige school nr. II.

3

AGNIETENSTRAAT 227

1902 (1902) staat in de topgevel van de voormalige School nr. II, ook wel de Kambergsschool genoemd. Het gebouw is een gemeentelijk monument en een ontwerp van (waarschijnlijk) architect Gerrit Versteeg, die meer scholen in Arnhem ontwierp. Het jaartal staat in witte letters op een donkerrode betegelde achtergrond in een uitsparing van circa twee bij een meter. Dit wordt omlijst door lichtgele tegels met opvallend hoekige florale motieven in art-nouveaustijl. Het tegelwerk is een ontwerp van de Koninklijke Delftse Aardewerkfabriek De Porceleyne Fles. Sinds 2003 is de Islamitische basisschool Ibn-I Sina in het pand gehuisvest.

We lopen rechts de Agnietenstraat in, gaan circa 100 meter verder links de Hemonylaan in en bij de kruising met Onder de Linden slaan we links af. Na circa 50 meter aan de rechterkant staat de voormalige school nr. III.

4

ONDER DE LINDEN 21

Entree school III (1906) bestaat uit een waaivormige luifel in art-nouveaustijl met een rode symmetrische versiering op een roomwitte achtergrond. Boven de luifel staat in dezelfde kleuren SCHOOL III in een bakstenen kader van ruim twee meter breed. De voormalige openbare lagere school, een ontwerp van architect Gerrit Versteeg, is een gemeentelijk monument waarin tegenwoordig een gezondheidscentrum is gevestigd.

We lopen weer terug naar de kruising met de Hemonylaan en lopen dan rechtdoor verder in Onder de Linden. Aan de linkerkant bevinden zich vanaf de J.P. Heijestraat twee bijzondere volksbuurten.

5

Patrimoniumbuurt - Vogelwijk zijn twee buurten die in 2007 zijn aangewezen als rijksbeschermd stadsgezicht vanwege de sterke samenhang en de eenheid in de architectuur en opzet. De buurten

waren belangrijke stadsuitbreidingen van Arnhem-Noord. Willem Frederik Carel Schaap was verantwoordelijk voor het stedenbouwkundige plan. Tussen beide buurten en behorend bij het gebied ligt het voormalige militair hospitaal (1889).

Patrimoniumbuurt is in 1917-1918 gebouwd als eerste woningbouw-complex van woningbouwvereniging Patrimonium en is gesitueerd rond het Talmapplein. Architect Hendrik Jan Tiemens jr. ontwierp de 117 woningen.

Vogelwijk is tussen 1919 en 1923 gebouwd in opdracht van woningbouwvereniging De Volkswoning. Architect Jo Limburg was verantwoordelijk voor veruit de meeste van de ruim 230 woningen.

Het verlengde van Onder de Linden heet Vijverlaan. Het gebied rechts van de Vijverlaan en beginnend bij de Kazernestraat heet Mussenberg.

6

HET GEBIED TUSSEN KLARENDALSEWEG, VIJVERLAAN EN DE KAZERNESTRAAT

Mussenberg is sinds 2006 een rijksbeschermd stadsgezicht. Het is een vroeg voorbeeld van een op de tuinstad-gedachte geïnspireerde woonbuurt. Ondanks een grote renovatie van een aantal jaren geleden zijn de architectonische karakteristieken, de hoofdvormen van de woonblokken

en de stedenbouwkundige opzet, ontworpen door Willem Frederik Carel Schaap, grotendeels bewaard of herkenbaar gebleven. Mussenberg is in 1910-1911 als eerste woningwetcomplex in Arnhem gebouwd in opdracht van woningbouwvereniging Volkshuisvesting Arnhem. Het Rotterdamse architectenbureau De Roos & Overeinder ontwierp de 115 woningen rondom een centraal pleintje: het Mussenplein.

De Vijverlaan doorlopend zien we in de bocht links een opvallend gebouw.

7

VIJVERLAAN 30

Maskerkoppen (1924) bevinden zich aan de onderkant van twee stenen kolommen op de voorgevel. Ze zijn gemaakt door kunstenaar Gijs Jacobs van den Hof. Aan de bovenzijde van de kolommen zitten gekartelde metalen ornamenten die als vlaggenstokhouders bedoeld zijn. In het pand, een rijksmonument, zat tot 1985 de Creutzbergschool. Het gebouw in de stijl van de Amsterdamse School werd ontworpen door architect Hendrik Barend van Broekhuizen.

Iets teruglopend nemen we de eerste weg links, de 4e Mussenstraat, en komen dan uit op een pleintje genaamd Mussenplein. Op het plantsoen van het pleintje staat een verrassend kunstwerk.

8

MUSSENPLEIN

Stylieten (1993) van Jeroen Melkert staat midden op het grasveldje van het Mussenplein. Stylieten zijn zuil- of pilaarheiligen, monniken of kluizenaars die hun leven in meditatie op een zuil doorbrachten. Het kunstwerk bestaat uit twee vrouwenhoofden met hoog opstaand haar en daarbovenop een vaasachtig voorwerp. Beide beelden zijn gemaakt van dolomiet en marmer.

Het pleintje "naar beneden" uitlopend komen we op de Klarendalseweg. We gaan hier naar rechts en kort na de flauwe bocht ligt rechts achter de originele negentiende-eeuwse hekken het Kazerneplein waar drie herinneringsstenen te vinden zijn.

9

KAZERNEPLEIN

De oudste van de drie Herinneringsstenen dateert uit 1884 en zit in de gevel naast de voordeur van het legeringsgebouw van de voormalige Menno van Coehoornkazerne. Tegenwoordig wordt dit gebouw gebruikt door een aantal culturele organisaties. De tweede herinneringsteen voor de bouw van het MFC dateert uit 2012 en zit links naast de entree van het nieuwe MFC aan je linkerhand. Een derde bijzondere steen, vinden we links naast de ingang van het MFC, ter herinnering aan vier bijzondere Klarendallers.

Het Kazerneplein terug uitlopend komen we weer op de Klarendalseweg. We gaan naar rechts en iets verderop links de Verlengde Hoflaan in. Daar passeren we aan de linkerkant de St. Janskerkstraat en zien dan direct daarna links het rijksmonument R.K. parochiecomplex Sint Jan de Doper.

10

VERLENGDE HOFLAAN 74

Sint Jan de Doperkerk, ook wel de Sint-Janskerk genoemd, is in neogotische stijl in 1894-1895 gebouwd naar een ontwerp van architect Alfred Tepe. De oorspronkelijke glas-in-loodramen gingen in WOII verloren. De nieuwe glas-in-loodramen (1955) zijn een ontwerp van kunstenaar Eugène Laudry. Sinds 2011 is de kerk niet meer in gebruik en begin 2019 is hij verkocht aan een groep Arnhemmers die er een woon/zorgcomplex in wil vestigen.

11

VERLENGDE HOFLAAN 72

Pastorie Sint-Jan de Doperkerk (1896) werd een jaar na de ingebruikname van de kerk ernaast gebouwd door de Arnhemse architect Johannes Wilhelmus Boerbooms. Tijdens de oorlogsjaren was de pastorie dermate beschadigd dat het pand Rosendaalsestraat 337-339 als tijdelijke pastorie fungeerde.

De kerk vormde samen met de pastorie, waarmee zij via een korte gang is verbonden, een R.K. complex in het noordoosten van de wijk.

We lopen nu weer terug omhoog en gaan links de Klarendalseweg in. Je loopt nu direct onder een cirkel door waarvan er in de hele Klarendalseweg in groepjes van twee of drie en variërend in grootte een stuk of 75 hangen.

12

KLARENDALSEWEG

Wijksieraad (2018) hangt boven de straten van het winkelgebied Modekwartier Arnhem. Het bestaat uit cirkels van verschillende grootte met decoratief knoopwerk. Voor het knoopwerk had kunstenaar Marcel Smink de hulp ingeroepen van de wijkbewoners. Zo werd het kunstwerk niet alleen een letterlijk netwerk (kantwerk als verwijzing naar oud-Klarendal), maar ook een figuurlijk netwerk (contacten). Het kunstwerk is een initiatief van de lokale ondernemingsvereniging DOCKS.

We lopen nu een eindje de Klarendalseweg in en gaan na circa 100 meter rechts het Noordpad in. Hier lopen we een stukje omhoog tot aan de kruising met de Agnietenstraat. Rechts op de hoek is daar een bijzondere nis.

13

AGNIETENSTRAAT 90

Tegeltafel (1991) van Angela de Jong is een overdekte ruimte in de hoek van het Noordpad en de Agnietenstraat. Het lijkt op een winkelpui met vier pilaren bedekt met groene, geglazuurde stenen. Op de binnenwand van de open ruimte zijn in een patroon verschillende gekleurde tegels aangebracht. De buurt gaf de ruimte de bijnaam 'Tafeltje Dekje', omdat met enige fantasie een tafel met stoelen te herkennen is in het tegelpatroon. Het tableau verkeert in zeer slechte staat.

We lopen weer terug naar de Klarendalseweg en gaan naar rechts de Klarendalseweg in waar je voorbij het winkelcentrum bij huisnummer 137 een bijzondere gevel ziet.

14

KLARENDALSEWEG 137

J. Zijlstra Hzn (circa 1923) is prominent zichtbaar op de gevel van het pand. De goudkleurige sierletters

zijn in reliëf aangebracht tegen een blauwe achtergrond van geglazuurd tegelwerk. J. Zijlstra Hzn was een kruideniersketen die bestond van 1893 tot 1966. Op het hoogtepunt waren er 75 vestigingen. De laatste circa 30 winkels zijn destijds overgenomen door De Gruyter. Het tegelwerk is afkomstig van Tegelfabriek Westraven uit Utrecht.

We lopen verder de Klarendalseweg af. Op de kruising met de Schutterstraat zie je links achter je een volledig door een kunstwerk bedekte zijgevel van een huis.

15

SCHUTTERSTRAAT 2

Gevelontwerp (2011) van Hanneke van de Pol is voortgekomen uit het project 100% Mode van Volkshuisvesting. De gevel is door gebruik van verschillend gekleurde bakstenen omgetoverd tot reclamemuur, of beter gezegd, een ode aan drie ondernemers die al een aantal generaties in de wijk aanwezig zijn. Twee van de drie, bakkerij Holleman en slagerij Ernste zijn er nog altijd.

Op dezelfde kruising maar dan direct rechts voor je is een hoekwinkel met de naam Zuijders. Vroeger zat hier een winkel van De Gruyter. Je moet hier, uiteraard zonder iemand te storen, door de etalageruit links naar binnen kijken.

16

KLARENDALSEWEG 127

De Gruyter was bekend vanwege het tegelwerk in zijn kruidenierswinkels. Deze tegels zijn in de jaren '50 aangebracht. Willem Welsing liet het tegelwerk begin twintigste eeuw bij de Porceleyne Fles in Delft maken. In de jaren na de oorlog is dit tegelwerk gemoderniseerd, onder andere door gebruik van zachtere kleuren. Voor de liefhebber zijn er in Arnhem nog drie panden waar dit soort tegelwerk uit de jaren vijftig te bewonderen is: Hommelseweg 9, Van Lawick van Pabststraat 99 en Johan de Wittlaan 45.

We lopen weer verder de Klarendalseweg af en zien iets verder tegen de zijgevel van huisnummer 453 een opvallend gevelpaneel.

17

KLARENDALSEWEG 453

Mooi Klarendal (2011) is een aluminium paneel met daarop het gedicht 'Klarendal mooi wijk' van Klarendaller Gerrit Dassen. Als knipoog naar de mode is de molen in kruissteek afgebeeld. Het kunstwerk was onderdeel van het project Klarendal 100%. Karina Dimitriou heeft het kunstwerk bedacht.

Weer iets verder de Klarendalseweg af lopend is er tegen de zijgevel van huisnummer 476 een opvallende muurschildering te zien.

18

KLARENDALSEWEG 476

Plattegrond Klarendalseweg (2011) is een uitvloeisel van het project 100% Mode en is op de zijgevel van het pand 'Mode met een Missie' geschilderd. De afbeelding is een sterk vereenvoudigde plattegrond van de Klarendalseweg en verwijst naar de winkels hogerop in de straat. Het ontwerp van de streetart is van Przewalski Ontwerpers (Gea Grevink en Peter van de Gulden).

In het volgende pand, huisnummer 477, is restaurant Wereldkeuken gevestigd. Voorbij lopend en links terugkijkend zie je een grote muurschildering.

19

KLARENDALSEWEG 477

Wereldkeuken (2015) staat op de zijgevel van het restaurant. De kleurige dansende vrouw is afgeleid van het logo van het restaurant. De streetart is gemaakt door Wouter van de Bosch.

22

18

24

We lopen de Klarendalseweg verder af, lopen Molen De Kroon voorbij waarna we direct daarna links de Paulstraat in gaan. Ongeveer halverwege nemen we rechts het steegje. Al vrij snel zie je dan links een hek met daarachter een binnenpleintje met een beschilderde wand.

20

PUTSTRAAT

Muurschildering (1986) is in neoklassieke stijl geschilderd door Eva van Dam. Het werk oogt door de stijl vreemd in de ruimte. De staat van deze muurschildering van circa vier bij twintig meter is slecht.

Je loopt het steegje nu helemaal door totdat je aan het eind op het Elly Lamakerplantsoen komt. Daar zie je aan de andere kant van het pleintje hotel Modez. Het concept van dit hotel is van mode-illustrator Piet Paris, hij ontwierp ook het logo. De naam Modez komt voort uit de samenstelling Mode, Design en ArtEZ. We lopen dit hotel voorbij langs het spoor en lopen dan in de Sonsbeeksingel langs restaurant Goed Proeven.

21

KLARENDALSEWEG 536

Station Klarendal (2008) is de tekst die boven op het dak van restaurant Goed

Proeven staat. Het zijn grote, schuin geplaatste letters met om en om, in rose en wit de letters van de woorden Klarendal en station. Het pand is een herbouwd postkantoor uit 1887. Bij sloop in 2005 werden alle geveldelen in stukken gezaagd en opgeslagen in afwachting van een nieuwe bestemming, die er in 2008 kwam. Ter herinnering staat op de gevel het kunstwerk STATION KLARENDAL van de hand van Scott Ponik.

We lopen nu de Sonsbeeksingel verder af en zien op de kruising met de Hommelseweg links, onder het spoorviaduct twee grote tegeltableaus.

22

HOMMELSEPOORT

Tegelontwerp viaduct (2011) van Hanneke van de Pol bevindt zich onder de Hommelsepoort en is de wijkaanduiding voor Sint Marten en Klarendal. De hele wand wordt aan beide zijden bekleed door zwart-wit tegelwerk met links de naam ST. MARTEN en rechts de naam KLARENDAL. Het tegelwerk lijkt op ouderwetse kanten vitrage. Het symboliseert de sfeer die kenmerkend is voor beide wijken. Elke wand telt circa achtduizend tegels in twee verschillende formaten.

Op hetzelfde punt als hierboven maar dan rechts staat een hoekpand met opvallende gevelelementen.

23

HOMMELSEWEG 2

Op dit gemeentelijke monument bevinden zich zowel aan de kant van de Hommelseweg als aan de kant van de Sonsbeeksingel art-nouveau raambogen (1900). Vier van de elf raambogen zijn ingelegd met tegelwerk met verschillende florale afbeeldingen. Het tegelwerk van de andere zeven raambogen is of verloren gegaan of weggevoerd.

Vanaf de kruising lopen we nu rechts een klein stukje naar boven de Hommelseweg op. Al heel snel zie je rechts een ijzeren hek dat toegang geeft tot het Luthers Hofje.

24

LUTHERS HOFJE

Het rijksmonument Luthers Hofje werd in 1860 gebouwd in opdracht van de Evangelisch-Lutherse kerk. Het bestond aanvankelijk uit tweeëntwintig woningen voor "ouden van dagen". Dat aantal is bij een recente renovatie teruggebracht tot dertien grotere woningen, tegenwoordig bewoond door mensen met een creatieve achtergrond. Luthers Hofje is een ontwerp van architect J.M. Traanboer.

25

LUTHERS HOFJE

Icarus (1979) is een abstracte sculptuur op een sokkel in het grasveld van het Luthers Hofje. Het lijkt op een vogel die wegvliegt en is ontworpen door Jerome Symons.

26

LUTHERS HOFJE

Stichtingssteen Luthers Hofje (1860) is direct na binnenkomst van het hofje zowel aan de linker- als de rechterzijde op kniehoogte in de gevel ingelegd. Aan de ene kant de eerste steen uit 1860, aan de andere kant een steen uit 1981 voor een grote renovatie.

We verlaten het Luthers Hofje op dezelfde manier als we gekomen zijn en gaan dan rechts de Hommelseweg in. Al heel snel daarna gaan we rechts de Zuid-Peterstraat in. Na circa 50 meter zien we rechts een zeer kleurrijke streetart.

27

ZUID-PETERSTRAAT TEGENOVER NUMMER 43

Zonder titel (2018) is een streetart op een muurtje waar in het verleden veel lelijke graffiti op werd gespoten. De plek vrolijkt er helemaal van op. Het was een initiatief van een wijkbewoonster die met haar plan aanklopte bij eigenaar Volkshuisvesting. Die heeft de door Jochem van der Weg gemaakte streetart gefinancierd vanuit het zogenaamde Leefbaarheidsbudget.

Aan het eind van de Zuid-Peterstraat zie je direct links in het verlengde een smalle steeg. Daar moet je in en helemaal doorheen lopen. Laat je verrassen door de mooie muurschilderingen.

28

OOST-PETERSTRAAT - NOORD-PETERSTRAAT

Drie grote muurschilderingen zijn in de jaren '90 op de grote betonnen scheidingswanden tussen de Noord- en Oost-Peterstraat over een lengte van enkele tientallen meters geschilderd. In pasteltinten schilderde Els van der Kooi dagelijkse onderwerpen, veelal afkomstig uit het boerenleven.

29

KLARENDALSEWEG 510

Corso Cinema (2011) bestaat uit een pvc-paneel dat tegen een roodoranje gevel is aangebracht. Het herinnert aan de oude Klarendalse bioscoop Corso Cinema (1935-1965) waar menig Klarendaller met het witte doek kennismakte. Het kunstwerk lijkt op een vel poëzieplaatjes met daarop de verschillende films en filmsterren uit die tijd. Het kunstwerk was onderdeel van het project Klarendal 100% en is ontworpen door Arno Arts.

Dit was het laatste item van de wandelroute. Als we nu de Klarendalseweg naar boven volgen zien we na circa 100 meter aan de linkerkant het startpunt van de route, Molen De Kroon. We hopen dat u van deze route heeft genoten!

in arnhem verscholen

route malburgen

ROUTE MALBURGEN

circa 20 km

voor een uitgebreide kaart kijk op
www.openmonumentendagarnhem.nl

9

30

FIETSEN LANGS KUNST EN CULTUUR IN MALBURGEN

circa 20km

De ontwikkeling van het gebied aan de zuidkant van de Rijn begint in 1937 met de aanleg van de nieuwe woonwijk Malburgen. Malburgen is als tuindorp ontworpen door de architect Grandpré Molière – een ruim opgezet plan met aandacht voor groen. De eerste huizen waren gericht op ambtenaren en de middeninkomens. Door de naoorlogse woningnood verandert de aanleg. Er wordt meer, sneller en goedkoper gebouwd. In de jaren '60 komen er veel flats om aan de vraag naar woonruimte te kunnen voldoen. De afgelopen 15 jaar is de wijk veranderd van aandachtswijk naar prachtwijk. Veel van de naoorlogse woningen zijn vervangen door moderne nieuwbouw.

Deze fietsroute komt langs verscholen kunst en cultuur in Malburgen. Kenmerkend voor die kunst is de grote variatie in stijlen – bijna elke kunststroming is er wel vertegenwoordigd. Verder is het opvallend dat 40% van de kunstwerken in de afgelopen 10 jaar is gemaakt.

De route doorkruist op een verrassende manier de drie delen van de wijk (Malburgen-West, Malburgen Oost-noord en Malburgen-Oost-zuid). Hier staan ruim 9.000 woningen en er wonen ongeveer 20.000 mensen. De Nijmeegseweg (A325) vormt de scheidslijn tussen oost en west. Bij het oostelijke deel horen ook de buurten Immerloo en het Duifje. Bij het westelijk deel horen de natuurrijke gebieden Meinerswijk en Stadsblokken die in de nabije toekomst worden getransformeerd tot natuurgebied (met minimale woningbouw) Meinerswijk-Stadsblokken. Langs de hele route zijn veel plekjes waar je waarschijnlijk nog nooit bent geweest!

Startpunt

DE START VAN DE FIETS-ROUTE IS OP STADSBLOKKEN BIJ HET WERFPAVILJOEN BIJ DE VOORMALIGE ASM-WERF.

STADSBLOKKENWEG 51

De Arnhemse Scheepsbouw Maatschappij (ASM) bestond van 1889 tot 1976. Gevestigd aan de zuidkant van de Rijn, was het eens de grootste werkgever van Arnhem. Na stopzetting van alle activiteiten ligt het terrein braak en getuigen alleen de fundamenten nog van de vroegere scheepswerf. De in 2015 opgerichte Stichting Stadsblokkenwerf ontwikkelt met een aantal vrijwilligers op die fundamenten een kleinschalige historische scheepswerf.

Als je met je rug naar het Werfpaviljoen staat, staat rechts voor je een langwerpige bijzonder stuk gekleurd beton.

1

STADSBLOKKENWEG 51

Berlijnse Muur (2014) is een origineel deel van de Muur, die in 1989-1990 werd afgebroken. Op initiatief van Jan Trooster, inwoner van de stad, werd dit deel 25 jaar later naar

Arnhem gehaald. Het was bedoeld als tijdelijk kunstwerk langs de Rijnkade. Het stuk beton van vier ton is rood geverfd met daarop enkele tientallen blauwe golven. Het werd met de Ebenhaëzer, een Arnhems historisch schip, uit Berlijn opgehaald en over water hiernaartoe gebracht. De Trabantclub Nederland begeleidde het transport. Begin 2016 is het kunstwerk verplaatst naar de Stadsblokken. Ook toen was de Trabantclub erbij.

Met je rug naar het werfpaviljoen is circa vijftig meter links voor je een trap naar beneden. Hier is een doorgang direct naast de oude ASM haven. Soms is het hek dat toegang geeft tot de doorgang gesloten, maar soms heb je geluk en kun je via de trap de smalle ruimte betreden.

2

STADSBLOKKENWEG 51

Graffiti op de Stadsblokken, is een bijzondere streetart-galerij die in de laatste 7 jaar is ontstaan. Na afdaling van de betonnen trap kom je in een halfopen gang die ongeveer een meter boven het water ligt. Aan de open zijde kijk je uit over het water en de oude werf. De muur aan de andere kant is een groot graffiti-kunstwerk van diverse kunstenaars: een lust voor het oog.

Als je via de ingang richting Nelson Mandelabrug het ASM gebied hebt verlaten, passeer je kort voor de brug rechts een kleine scheepswerf en Watersport Centrum Arnhem. Op de splitsing daar slaan we rechts af en volgen de weg. Net voor de brug kijk je naar boven tegen de rand van het brugwegdek.

3

ELDENSEDIJK, ONDER DE NELSON MANDELABRUG

The Bridges of Arnhem (1993) van kunstenaar Rémy Zaugg is op de oostrand van de Nelson Mandelabrug gemonteerd. Over de volle lengte van de brug staan in grote neonletters de woorden: HUIZEN, WIND, DE STROOM, DE VERTE, DE UTOPIE, INDONESIAË, BOTEN, DE ZEE en BLAUWE LUCHT. Het werk was onderdeel van de internationale beeldtentoonstelling Sonsbeek '93 en werd na afloop door de gemeente aangekocht.

Onder de brug zien we rechts tegen de linkse brugpijler een bijzondere streetart met cijfers.

4

ELDENSEDIJK, ONDER DE NELSON MANDELABRUG

Meneer Vandalen Wacht op Antwoord (2017) staat op de zuidpijler van de Nelson Mandelabrug. De vlakken

vormen samen een getallenreeks met af en toe een vlak met een vraagteken. De titel is een mooie variant op het ezelsbruggetje 'Meneer Van Dalen Wacht op Antwoord.' De streetart is van Influenza (pseudoniem voor Jeroen Jongeleen).

Tussen de brugpijlers doorkijkend heb je ook een mooi zicht op de streetart van Naamlooz / Visser, aangebracht voor Sonsbeek 2016.

De brug onderdoor fietsend zie je al snel rechts een herdenkingsmonument WOII.

5

T.O. DE PRAETS 35

EXODUS-monument (2010) van Martien van Hemmen herinnert aan de exodus (uittocht) van duizenden inwoners van Elden, Arnhem en Huissen in 1944. De stalen plaat symboliseert de hardheid van de oorlog. De ijzeren staanders zijn gemaakt van het smalspoor van de steenfabriek, waar velen overnachtten voordat ze konden oversteken. De bakstenen symboliseren de wederopbouw. De drie basaltstenen staan voor de drie mannen die de vluchtelingen hielpen en dat met de dood moesten bekopen. In de stalen plaat is een uitgebreide tekst gestanst. Op de oude RK-begraafplaats in Huissen staat een gedenksteen met de namen van de drie omgekomen Huissenaren.

DE STROOM

DE VERTE

DE UTOPIE

INDONESIE

19

We volgen nu de weg en gaan direct links met de bocht mee Meinerswijk in. Dit is de Meginhardweg met in de eerste bocht aan de linkerkant een paar oude boerderijen uit het begin van de vorige eeuw. We blijven deze weg gewoon volgen en na circa 1 km is aan de linkerkant een circa twee meter hoog en vijf meter breed roestbruin voorwerp met een soort bestrating ervoor.

6

MEINERSWIJK, MEGINHARDWEG
Tankkazemat (2017) staat in Meinerswijk en toont de binnenzijde van een Shermantank met al zijn gebruiksfuncties. Het is in cortenstaal uitgevoerd. De opdracht van de gemeente Arnhem aan kunstenaar Ewoud Groenendijk was 'het inzichtelijk maken van cultureel erfgoed'. In dit terrein werd tijdens de Koude Oorlog een aantal Shermantanks in beton gegoten. Het doel was de vijand uit het oosten af te schrikken.

We blijven nu de weg volgen en zien links steenfabriek Elden uit 1928. De weg verder volgend zien we na de bocht schuin rechts voor een oude doorlaatbrug. Je kunt hier zowel met de fiets overheen als er onderlangs fietsen.

7

MEINERSWIJK, MEGINHARDWEG - DRIELSEDIJK

In zowel Meinerswijk als in Stadsblokken ligt een doorlaatbrug. Deze in Meinerswijk is uit 1935. Beide bruggen hadden een functie in de waterhuishouding van het gebied. Ze zijn voorzien van grote, in hoogte verstelbare metalen schuiven. Tegenwoordig zijn het rijksmonumenten en al tientallen jaren buiten gebruik.

We verlaten nu Meinerswijk en gaan via het pad links de Drielsedijk op richting Arnhem. Na een paar flauwe bochten zie je links vóór het viaduct een fietspad. Kort daarvoor, ook aan de linkerkant, is een verhoogd talud, waar op het hoogste punt een herinrichtingssteen ligt.

8

MEINERSWIJK, KRUISING DRIELSEDIJK EN FIETSPAD GROTE GRIET

Ontzanding Meinerswijk (1995) ligt aan de rand van Meinerswijk, aan het begin van de Drielsedijk. Op de grote zwerfkei met een doorsnede van ongeveer drie meter is een bronzen plaquette bevestigd met in reliëf een plattegrond van Meinerswijk. In het Nederlands en Engels staan daarop de woorden: 'oerkracht, bronnen, wildernis en vrijheid'. De zwerfkei herinnert aan de laatste ontzanding in 1995.

We nemen het fietspad dat we links vóór het viaduct zagen en fietsen dat over een dijk helemaal uit. Aan het eind gaan we onder een brug door en zien we direct links een oude doorlaatbrug (waar we aan het eind van de route ook overheen fietsen) en rechts zien we een fietspad.

9

GELDERSE ROOSLAAN - DOORLAATBRUG ELDENSEDIJK

Dit is de eerder besproken doorlaatbrug van Stadsblokken uit 1930 (zie punt 7).

We staan nog op dezelfde plek en zien dan pal recht voor ons een klein object in de berm staan.

10

KRUISING ELDENSEDIJK EN GELDERSE ROOSLAAN

Giro d'Italia (2016) bestaat uit frivole wegwijzers, die tijdens deze wielervedstrijd zijn geplaatst door de gemeente Arnhem. Het is een stoeltje met metalen frame met daarop de tekst: 'Ik ga zo weer verder'. Een eind verderop richting Arnhem staat er bovenaan de brug nog een met de tekst 'Nog 975 kilometer naar Turijn'.

Vanaf nog steeds dezelfde plek nemen we nu het eerder genoemde fietspad rechts richting het zuiden. Na een paar honderd meter zien we links een kunstwerk staan, een soort uitkijkpost.

11

KRUISING ELDENSEWEG EN FONTEINKRUIDSTRAAT

Double View (2008) is een futuristische observatiepost op een verhoogd terrein ontworpen door kunstenaar Rob Sweere. Via een trapje kom je in een ruimte waar je door een verticale kijkgleuf Malburgen kan zien, en door een horizontale kijkgleuf Meinerswijk.

We nemen nu het fietspad links naast het kunstwerk en gaan dan naar beneden via het bruggetje de wijk in. Dit is de Fonteinkruidstraat. We fietsen door tot aan de bocht naar rechts. Wij nemen niet die bocht maar nemen links het fietspad en gaan het bruggetje over. Vrij direct links bij het bruggetje staat een kunstwerk.

12

FONTEINKRUIDSTRAAT

Gelaarsde kat (1949) is een bronzen beeld uit het bekende sprookje. Het stond eerder bij de vijver in het winkelcentrum in de Dovenetellaan (voor kenners de Rolschaatsbaan). In 2010 verhuisde het door Mari Andriessen gemaakte kunstwerk naar de huidige plek.

Iets verderop zie je een met gras bedekte heuvel. Daarachter liggen een aantal opvallend grote stenen.

13

HELMKRUIDSTRAAT

Ovale stenen (2016) bestaat uit zes ovale gladde stenen met elk een doorsnede van een tot anderhalve meter. Ze liggen een beetje verloren in het gras aan de rand van het water, maar vallen direct op. Het lijkt een kunstwerk, maar dat is het niet: de speelelementen zijn in samenwerking met de gemeente gemaakt door Jantje Beton. De stenen wegen elk zo'n vijfhonderd kilo en zijn gemaakt van glasvezelbeton. Het ontwerp is van de firma Nijha Sterk in Beweging.

Als we nu weer terug gaan naar het bruggetje, maar er nog niet overheen gaan, zien we links voor ons rode theatergordijnen hangen.

14

LUPINESTRAAT 12

Rode gordijnen (2007) staan tegenover elkaar aan beide zijden van het voetpad. Ze zijn felrood, geplooid en gemaakt van polyester. Wandelaars worden nadrukkelijk welkom geheten. Het kunstwerk van Olaf Mooij is een uitstekend decor voor kinderen, toneel en theater in de buurt.

Achter de gordijnen is een schoolpleintje. Als je dat met de fiets aan de hand oversteekt zie je aan de rand bij een grote boom een circa halve meter hoog glad gepolijst olifantje staan.

15

LUPINESTRAAT 12

Olifant (1957) staat op het schoolplein van basisschool De Spil. Kinderen zijn dol op het figuratieve beeld van kunstenaar Ab Diekerhof en gebruiken het dagelijks als speeltoestel.

We gaan weer terug naar het bruggetje, fietsen er overheen en gaan direct links het fietspad op. Dit is het Speenkruidpad. Iets verderop bij het volgende bruggetje zien we rechts op de hoek met de Lupinestraat een appartementengebouw staan met aan beide zijden opvallende balkonpuien.

11

13

16

KRUISING SPEENKRUIDPAD EN LUPINESTRAAT

Het werk *Diorama* (2010) bestaat uit foto's van twee bij één meter op achttien verschuifbare glazen puien. Kunstenaar Mariëken Verheyen heeft wekenlang foto's gemaakt van ramen waarin interieurs zwakjes weerspiegeld worden. Deze foto's gebruikte ze voor de buitenzijde van de glaspuien. Ze fotografeerde ook de beplanting in de omgeving. Hieruit destilleerde ze silhouetten voor de binnenzijde van de puien. De bewoners konden elk hun eigen silhouet kiezen.

We steken nu de Lupinestraat over en fietsen verder over het Speenkruidpad tot aan het eind. Dit is de Dovenetellaan. Hier gaan we rechts in en zien dan al direct links voor ons op de hoek met de Meldestraat een appartementencomplex. Aan beide zijden is de begane grond van dit complex op een wel heel fraaie wijze van een kunstwerk voorzien.

17

KRUISING DOVENETELLAAN EN MELDESTRAAT

De boekenkast (2011) is verwerkt in de gevel van een appartementencomplex. Over een lengte van vijftig meter is de gevel van

de begane grond veranderd in een glazen wand waarin verhalen over Arnhem en haar bewoners worden verteld. Elk verhaal kreeg van kunstenaar Arno Arts een eigen boek in de boekenkast.

We fietsen nu de Meldestraat in en rijden door tot voorbij de kruising met de verkeerslichten. We gaan dan direct naar rechts en bij de eerste afslag links. Rechts zien we nu de achterzijde van de oude Rijnhal met een fraaie muurschildering, links de voorzijde van het Olympus College.

18

OLYMPUS 1

De streetart *Sports* (2019) is aangebracht aan de achterzijde van de voormalige Rijnhal waar vanaf 2016 Decathlon Arnhem is gevestigd. Op twee lage muurtjes zijn meerdere sportattributen kleurrijk en vergroot afgebeeld door kunstenaar Onno Barendregt.

19

OLYMPUS 11

Het Olympus College heeft door het ontwerp van het duo Ruud Jan Kokke en Petra Hartman in 2008 een metamorfose ondergaan. Zo zijn de grote ramen bij de entree voorzien van metershoge tekeningen van kinderen die schoolactiviteiten uitvoeren volgens de filosofie van de school (gericht op kunst en cultuur). De muren van de gangen zijn rozerood geschilderd met witte appelachtige vormen. Hier en daar zijn verrassende sta- en zitelementen geplaatst. In de oudbouw (het Stergebouw) zijn de dragende pilaren felgroen met daarop schilderijen van grote vissen.

We fietsen nu weer terug naar de kruising met de verkeerslichten en slaan daar rechtsaf. We zijn nu op de Zeegsingel en zien direct rechts de achteringang van het Olympus College. Achter het hek van het pauzeterrein staat een bijzondere "tuinset".

20

OLYMPUS 11

Zitelementen (1971) van kunstenaar Ab Diekerhof zijn gemaakt van sierbeton. Het kunstwerk is zeer functioneel: in de pauzes maken de leerlingen er gretig gebruik van.

We fietsen de Zeegsingel, die na de kruising verderop doorloopt, nu helemaal uit en gaan aan het eind links af de Fluitekruisstraat in. Daarna nemen we de eerste weg rechts, Pijlkruisstraat, en direct weer rechts de Zwanebloemlaan. Daar staan rechts na de bocht een paar scholen. Bij de Parcivalschool, Zwanebloemlaan 4, zijn drie kunstwerken te zien.

21

ZWANEBLOEMLAAN 4

Huisvestingshistorie (1988) is een klein subtiel gevelkunstwerk dat in haar vorm verwijst naar de plekken in Arnhem waar de Parcivalschool gehuisvest was. Het ontwerp van Christa Christmann hangt naast de hoofdingang. Een kind van de kunstenaar was leerling van de school.

22

ZWANEBLOEMLAAN 4

Het kunstwerk *Bremer Stadtmusikanten* (1950) is een keramiektableau aan de gevel van de Parcivalschool en vanaf de straat duidelijk herkenbaar. De voorstelling verwijst naar het sprookje van de gebroeders Grimm. Het is van de hand van de kunstenaar August Manche en is opgenomen in het logo van de school.

23

ZWANEBLOEMLAAN 4

Dierfiguren (1957) zijn drie verschillende in mozaïek en rood- en grijstinten uitgevoerde gevelreliëfs van kunstenaar Martin Stolk. De eerste groep, nauwelijks zichtbaar aan de onderkant van de muur aan de straatkant van de Parcivalschool, stelt drie vogels voor. De tweede en derde groep, respectievelijk een voorstelling van vier hazen en vijf vissen, bevinden zich in de achtertuin op een meter hoogte tegen een zijgevel.

We fietsen verder in de Zwanebloemlaan en nemen de eerste straat rechts, de Watermuntstraat. Aan het eind gaan we links verderop het fietspad de Whemedreef op. Rechts is nu de Immerlooplas. Na circa 50 meter (dit is ongeveer ter hoogte van de Slangenwortelstraat en Biezenlaan) is in de Immerlooplas een bouwswel te zien, als de begroeiing niet te dicht is.

24

IMMERLOO PARK

Villa Vola (2012) is een transparant bouwwerk (villa) voor vogels en staat middenin de Immerlooplas. Het vogelhuis symboliseert het samenleven van mens en dier. Mensen kunnen vanaf de oever naar de vogels kijken. De vogels kijken vanaf hun hoge post uit over de wijk en kunnen

ongestoord hun gang gaan. Kijken en bekeken worden. Voor de vormgeving van het vogelhuis was er een nauwe samenwerking met flora- en fauna-deskundigen, maar ook bewoners en schoolkinderen dachten mee. Kunstenaarsgroep Observatorium uit Rotterdam heeft het kunstwerk in samenwerking met kunstenaar Vesta Kroese ontworpen in opdracht van Volkshuisvesting Arnhem.

We fietsen de Whemedreef helemaal uit. We komen nu op Immerloo terecht. We zien rechts twee grote flats, aan het Gelderseplein. Links staan nog twee grote flats, aan het Brandenburgseplein. Daarachter staan nog twee grote flats, aan het Kleefseplein. Alle zes flats zijn het bekijken waard.

25

GELDERSEPLEIN, BRANDENBURGSEPLEIN EN KLEEFSEPLEIN

Boven de entrees van de zes flats op Immerloo (Gelderseplein, Brandenburgseplein en Kleefseplein) zijn abstracte kunstwerken van de kunstenaar Chris van den Berg te zien, met de titel *Entree* (1969). Het zijn grote en kleurrijke tableaus gemaakt van polyester die sterk lijken op het werk van Karel Appel. Tijdens de jaarwisseling 2019/2020 is er door een brand met een dramatische afloop voor een jong gezin in een van de flats op het Gelderseplein een kunstwerk verloren gegaan.

Op de zijgevels van de meeste van de flats zijn bijzondere afbeeldingen aangebracht.

26

GELDERSEPLEIN, BRANDENBURGSEPLEIN EN KLEEFSEPLEIN

Zonder titel (eerste helft jaren '90) bestaat uit verschillende figuren naar ontwerp van kunstenaar Peter Jordaan. De figuren zijn met zwarte en oranje bakstenen ingemetseld in de zijgevels van de flats op Immerloo.

Op het rechter plein, het Gelderseplein, staat een gebouw dat duidelijk geen woonfunctie heeft.

27

GELDERSEPLEIN

Transformatorhuis (begin jaren '70) is een ontwerp van architect Edward Morroy en staat robuust tussen de flats in Immerloo II. Het lichtgrijze transformatorhuis lijkt op een grote kubus van circa acht meter hoog, breed en diep. Aan twee zijden van het gebouw zijn opvallende donkergrijze aanbouwen geplaatst: langwerpige driehoeken, die het gebouw lijken in te klemmen. Aan de zijanten van deze aanbouwen zijn felrode metalen uiteinden van buizen aangebracht.

In het boomrijke groengebied van het Brandenburgseplein is, aan de achterzijde van de flat van het Kleefseplein, laag aan de grond een opvallend object aangebracht.

28

EIMERSINGEL-OOST

Mens-erger-je-niet (2012) maakte Inez Navarro samen met Lisette Jacobs. Het bestaat uit dertig stevig in de grond geplaatste vierkante betonblokken. De bovenkanten zijn op dezelfde wijze gekleurd als het spel Mens-erger-je-niet. Het was in 2011 de winnende inzending bij een publieksactie van Stichting Lippenstift voor de Stad. Eigenlijk was het ontwerp bestemd voor het braakliggende Cobercoterrein, maar daar heeft het nooit gestaan. Tot 2017 stond het achter de Van Berkumstraat in Malburgen, daarna op zijn huidige plek.

Op het grasveld daarnaast, dus ook op het Brandenburgseplein, staat een ruimtevaartachtig "ding".

29

BRANDENBURGSEPLEIN

Sprankelplek (2005) bestaat uit schuin geplaatste stalen staven met in de kroon acht sprankels (glinsterstenen) en een aantal sprankels op de grond. Op de grondsprankels zijn

tekeningen van kinderen uit de wijk gezeefdrukt. De speel- en ontmoetingsplaats werd door Jantje Beton geschonken aan koningin Beatrix ter gelegenheid van haar vijftienvijftigjarig jubileum. Er zijn vijftienvijftig sprankelplekken in Nederland. Het kunstwerk is een idee van Jos Spanbroek. Hij is ook de bedenker, ontwerper en eigenaar van De Spelerij en De Uitvinderij in Dieren.

We verlaten het gebied van de zes flats via de grote weg Eimerssingel-Oost en gaan rechtsaf de Huissensestraat in richting Het Duifje. Direct na het viaduct staan er rechts twee flats. De eerste flat is Bergse Hoofd, de tweede is Keizershof.

30

BERGSE HOOFD EN KEIZERSHOF, KEIZERSTRAAT

Boven de entrees van de beide flats op Het Duifje (Bergse Hoofd en Keizershof) zijn abstracte kunstwerken van de kunstenaar Chris van den Berg te zien met de titel *Entree* (1969). Het zijn grote en kleurrijke tableaux gemaakt van polyester die sterk lijken op het werk van Karel Appel (zie ook nr. 25). Op Keizershof 100 is een Museumwoning gevestigd.

We verlaten Het Duifje en gaan vóór het viaduct direct rechts de Oude Huissenseweg in. Vóór de bocht naar rechts nemen we links het fietstunneltje en volgen dit via de ronding de Pleijweg op. De ronding uitkomend valt links het grote blauwe kunstwerk op.

31

PLEIJWEG

Dansend vierkant (1987) is een transparant, vijftienvijftig meter hoog kunstwerk – een echte 'landmark'. Het grote, blauw gelakte, stalen kunstwerk weegt dertig ton en balanceert slechts op één punt. Het heeft aan de bovenzijde een grote knik. Deze elementen verlenen het werk een zekere spanning, die verhoogd wordt door het wankel- of tuimeleffect dat van het beeld uitgaat. Voor inzittenden van voorbijrijdende auto's lijkt het kunstwerk te bewegen. *Dansend vierkant* was het eerste grote werk van kunstenaar Marijke de Goey. Ze is er trots op en ziet er nauwkeurig op toe dat het goed onderhouden wordt. Ze gaat daarin zo ver dat ze zelf het onderhoudscontract voor het schilderwerk afsluit. De gebruikte kleur verf, RAL 5015, noemt ze gekscherend 'Marijke-blauw'.

Heel snel daarna zie je links een trap naar beneden. Daar fietsen we aan voorbij. Maar bij de volgende trap naar beneden direct na het viaduct stoppen we even om het blauwe "stoeltje" te bekijken.

32

PLEIJBRUG (ANDREJ SACHAROVBRUG)

Herinneringsmonument (1987) staat aan de zuidzijde bij de voetgangerstrap en het fietspad van de Sacharovbrug. Het object van beton heeft twee blauwe, driehoekige vlakken van staal en lijkt op een strak vormgegeven stoel. Op het onderste vlak staat de tekst: 'Officiële opening 3 november 1987 in Gelderland M. de Bruijne'. M. de Bruijne was destijds Commissaris van de Koningin van Gelderland. Het item is in opdracht van de Provincie geplaatst.

Bij deze trap gaan we wel met de fiets aan de hand naar beneden. We nemen twee van de drie trappen, gaan naar rechts en bijna direct naar links het fietspad op, dit is de Malburgse Bandijk. Na ongeveer 200 meter is er links een rustplek met een paar banken. Vóór die banken ligt in de bestrating een herinneringsplaque.

33

MALBURGSE BANDIJK

Dijkverlegging Bakenhof (2002) is een plaque in de bestrating van de Malburgse Bandijk ter herinnering aan de in 2002 afgeronde dijkverlegging Bakenhof. Dit was een van de 153 projecten die, in het kader van het subsidieprogramma Interregionale Rijn-Maas Activiteiten (IRMA, 1998-2002) door Rijkswaterstaat zijn uitgevoerd. Het was een voorloper van het project Ruimte voor de Rivier.

Verder over de dijk fietsend zien we ter hoogte van de laatste dijkwoningen links, aan de rechterzijde in de uiterwaarden een aantal stenen en rechts daarvan een boomstronk.

34

MALBURGSE BANDIJK

Het werk *Speelelementen* (2015) bestaat uit twaalf grote keien in de grasvlakte bij de Malburgse Bandijk. Vijf keien lijken op stoeltjes – er is een soort zitvlak uitgeslepen. De keien zijn gepolijst en hebben een gat van tien centimeter. Iets verderop ligt een boomstronk die, als je goed kijkt, bij de keien hoort. De boomstronk zit namelijk met een touw aan een 13e kei vast. Het doet denken aan een kunstwerk waarbij het gaat om 'vasthouden en loslaten'. In samenwerking met

Staatsbosbeheer, gemeente Arnhem, provincie Gelderland en Vrienden van de Bakenhof werden de speeltoestellen geplaatst.

We verlaten de dijk direct na de dijkwoningen links en fietsen na de flauwe bocht naar rechts bijna direct rechts de Veerpolderstraat in. Na ongeveer 100 meter gaan we tegenover de eerste hoge flat, links de Visserslaan in. Die volgen we een paar honderd meter tot aan het kunstwerk rechts, dat ter hoogte van huisnummer 93 staat.

35

VISSERSLAAN 93

Hoofd in de wolven (1997) is een circa vijf meter hoge natuursteen zuil met daarbovenop een grote aluminium hoed met gaten. Het kunstwerk wordt door de bewoners van de wijk 'De Hoed' genoemd. Kunstenaar Jerome Symons wil er zijn dank mee betuigen aan de wijk waar hij jarenlang met plezier heeft gewoond.

We fietsen nu door tot aan de rotonde waar zowel op de rotonde zelf als kort ervoor, rechts in het gras en in het water metalen vissen te zien zijn.

36

HUISSENSESTRAAT 145

Het kunstwerk *Vissen* (2019) bestaat uit elf grote stalen vissen die vanaf de rotonde naar en in het water van de Visserslaan springen. Er is een vlagzalm uitgebeeld, een uitgestorven vissoort. De vissen zijn door kunstenaar Arild Veld met de hand gemaakt. De gebogen visvormen sluiten goed aan bij de vorm van de rotonde. Als men de rotonde passeert, met de auto, fiets of lopend, lijkt het alsof de vissen bewegen.

We fietsen de Visserslaan terug in tot aan het eerste kruispunt en gaan links de Graslaan in. Na ongeveer vijftig meter is rechts de Brede school Malburcht met opvallende aluminium beeldjes tegen de gevel en op de dakrand.

37

GRASLAAN 97

Groep 9 (2006) is een kunstwerk van Marjolein Mandersloot. Het zijn negen aapjes die allerlei capriolen uithalen op of aan de gevel van de Brede school Malburcht. Ondanks het feit dat de beeldjes van aluminium zijn, straalt het kunstwerk zachtheid uit en tovert het een glimlach op je gezicht. De beelden lijken de diverse gebouwen van de school visueel met elkaar te verbinden en een menselijke maat aan het schoolcomplex te geven. 'Groep 9' kan geïnterpreteerd worden als een fictieve schoolverlatersgroep die het hele complex van een afstand observeert en bewaakt.

We fietsen verder door de Graslaan en gaan een paar honderd meter verder de 6e straat links de Groene Weide in. Bijna aan het eind van die straat staat middenin het plantsoen een beeldengroep.

38

GROENE WEIDE

Drie vrouwenfiguren (1968) verbeelden het thema 'vrouw en moederschap'. Een vrouw staat op een pilaar en draagt een baby, een vrouw zit op een pilaar en een vrouw ligt op een bank met baby. Ze drukken tederheid, trots, rust en kracht uit.

Het kunstwerk is van de hand van de Oosterbeekse kunstenaar Marius van Beek.

Iets verder eindigt de Groene Weide met een rotonde, met daar middenin een opvallend kunstwerk.

39

HUISENSESTRAAT 62

Berm (2013) staat aan de buitenrand van de rotonde. Het ontwerp van Natasha Waeyen bestaat uit 170 gegalvaniseerde buizen van verschillende hoogte die voorzien zijn van ledverlichting. Niet alleen tijdens de schemering of 's nachts, maar ook overdag worden passanten verrast door het lichtspel.

We gaan verder in het verlengde van de Groene Weide, het Sint Gangulphusplein. Na circa vijftig meter valt al snel de houten klokkentoren in de middenberm op.

40

SINT GANGULPHUSPLEIN

Klok (2013) is de klok van de gesloopte Sacramentskerk welke in een nieuwe klokkenstoel door de firma Helldorfer is herplaatst tegenover de plek waar de kerk in het verleden heeft gestaan. De bouw van de kerk (architect

A.J.N. Boosten) begon in 1942 maar liep door WOII forse vertraging op. In 1952 werd de kerk pas in gebruik genomen. In 2006 is de kerk gesloopt. Op de vrijgekomen plaats is het grote complex Malburgstaete gebouwd. Binnen dit complex is de Emmaus-kapel opgenomen. Een glas-in-lood raam van de gesloopte kerk van kunstenaar Eugène Laudy is in deze kapel geplaatst.

We fietsen een klein stukje door en zien dan links op de hoek met de Hortensiastraat een wel heel bijzonder paard.

41

HORTENSIASTRAAT

Peerd (2018) is gemaakt van metaalafval in de meest uitgebreide zin van het woord: ringsleutels, fietskettingen, tandwielen, scharen, boren, hoefijzers en zelfs een wasmachinetrommel. Het object van Chris van Moolenbroek is ruim anderhalve meter hoog en weegt circa vierhonderd kilo. In 2019 werden bosjes tulpen, gemaakt van lepels en kleine tandwielen, aan het werk toegevoegd.

We fietsen nu iets terug en gaan vóór de klokkentoren links met de fiets aan de hand het winkelcentrum in (Middelgraafaan). Aan het eind kort voor de AH staat een nonchalante dame je op te wachten.

42

DRIESLAG 4

Naakt meisje (1964) staat in het winkelcentrum van Malburgen-Oost. Het door Titus Leeser gemaakte bronzen beeld straalt ondanks haar naaktheid een zekere nonchalance uit.

Op dezelfde plek zien we links de Salvatorkerk. Tegen de direct zichtbare zij- en achtergevel van de kerk zijn twee kunstwerken aangebracht.

43

SALVATORPLEIN 27

De Goede Herder hangt sinds enkele jaren tegen de oostgevel van de Salvatorkerk. Het circa 2,5 meter hoge beeld, uitgevoerd in draadstaal, hing eerder in een vergaderzaal van de Kruiskerk aan de Lisdoddelaan. Daarvoor hing het tot begin jaren '80 aan de gevel van een lagere school in de Graslaan, waarschijnlijk de Zijderveldschool.

44

SALVATORPLEIN 274

Lam Gods (1955) is een religieus beeld van natuursteen van de kunstenaar Ab Diekerhof. Het zit in de noordgevel van de Salvatorkerk. De kerk is een wederopbouwkerk naar een ontwerp van het architectenbureau Rotshuizen en Dekker.

We gaan vanaf het standbeeld van het naakte meisje rechts voor de AH langs, het andere deel van het winkelcentrum in (Drieslag). Aan het eind daarvan steken we bij de verkeerslichten de Huissenseweg over en volgen die naar links. Aan het eind er van staat Hotel Zuid. Tegen de zijwand van het pand (dit is de Orchislaan) hangen drie plaquettes.

45

HUISENSESTRAAT 1

Plaquette De Monchy (1936) herinnert aan S.J.R. de Monchy, burgemeester van Arnhem tussen 1921 en 1934. De plaquette was onderdeel van het De Monchymonument op het De Monchyplein. Dit monument was een ontwerp van stadsarchitect Johan van Biesen (1892-1968) en werd in het midden van de jaren '60 gesloopt. De bijbehorende plaquette raakte twee keer voor een langere periode zoek en werd in 2018 na enig speurwerk door de auteur van het boek "Arnhem

uit de kunst" teruggevonden. In 2019 werd het tegen de gevel van Hotel Zuid geplaatst, waardoor het tegenwoordig uitkijkt op het naar De Monchy vernoemde plein.

46

HUISENSESTRAAT 1

Plaquette noodhospitaal Arnhem-Zuid (2019) zit op de gevel van Hotel Zuid. Tussen 17-22 september 1944 werd het hotel als noodhospitaal gebruikt. Huisarts Johan Drost, en later ook een Duitse arts, verrichtten noodoperaties op de biljarttafel in de cafézaal. Zowel burgerslachtoffers als Duitse militairen werden er verzorgd.

We fietsen nu verder de Orchislaan in en zien aan de rechterzijde vier jaren '60 flats. Op de noordelijke zijgevels van de vier flats zijn kunstwerken aangebracht.

47

ORCHISLAAN

Vogels in vlucht (1960) van kunstenaar Piet Slegers is te vinden aan de zijgevels van de vier flatgebouwen in Malburgen-Oost bij de Rijnbrug. De flats met in totaal 128 appartementen, waren een ontwerp van architectenbureau Tol, Noordhoek en de Ruyter uit Rotterdam en werden gebouwd in 1958-1959.

48

49

47

Aan het eind van de straat zien we links voor ons een drietal beelden in het plantsoen bij de brugoprit.

48

GRASLAAN

Schateiland (1986) ligt in het grasveld bij de oprit naar de John Frostbrug. Het bestaat uit drie hardstenen beelden die een eenheid vormen met de omgeving. Het is de bedoeling dat je erop gaat zitten om de omgeving goed te bekijken. *Schateiland* is geplaatst op initiatief van en gemaakt door kunstenaar Jerome Symons.

We fietsen onder het viaduct door en gaan direct na de bocht links het Waardmanspad in. Dat gaat na de bocht naar rechts over in de Sleedoornlaan. Aan het eind van de Sleedoornlaan staat bijna recht voor je, in het plantsoen van het De Monchyplein, een groot abstract rvs kunstwerk.

49

DE MONCHYPLEIN

Zonder titel (1972) is een opvallend abstract rvs kunstwerk, geplaatst ter gelegenheid van de herinrichting van het De Monchyplein. In de volksmond wordt het ook wel 'Groei' of 'Sprong over de rivier' genoemd. Kunstenaar Joep Sterman wilde

verschillende ervaringen oproepen, zoals richting, structuur, glans, kracht, beweging en stabiliteit. Het materiaal, geborsteld rvs, levert bij elk weertype andere reflecties op.

Vanaf die plek gaan we iets terug links de Gelderse Rooslaan in. Ongeveer halverwege staat rechts de voormalige Heilige Geest Kerk.

50

GELDERSE ROOSLAAN 20

Pinkstermysterie (1955) is een schildering in de topgevel van de voormalige Heilige Geest Kerk en is een voorstelling van de neerdaling van de Heilige Geest over de apostelen. Op een grijze achtergrond zijn blauwe vlakken en blauw en rode strepen aangebracht. Het lijkt er op alsof de verf van de schildering is vervaagd, maar dat is niet het geval. Het kerkgebouw is een ontwerp van architect Piet Starmans, de schildering is gemaakt door Rien Reijerse.

We rijden de Gelderse Rooslaan "naar boven" uit en zien aan het eind aan de linkerkant een oud bedrijfsgebouw.

51

GELDERSE ROOSLAAN 85

Het Brinkman Vissergemaal dateert uit 1934 en is een ontwerp van architect Johan van Biesen. Het gemaal had als functie de net ingedijkte Malburgsche Polder en de geplande woonwijk Malburgen droog te houden. Het gemaal is vernoemd naar ir. M.A. Brinkman Visser, de toenmalig directeur gemeentewerken Arnhem.

In het gebouw is door Volkshuisvesting een museumwoning ingericht. Deze woning is elke laatste zondag van de maand én tijdens Open Monumentendagen te bezichtigen.

We gaan nu rechts tegenover dit gebouw over de bij nummer 9 genoemde doorlaatbrug richting Arnhem. We volgen aan het eind van de doorlaatbrug niet het fietspad dat richting Nelson Mandelabrug gaat, maar de parallelweg rechts er van. We nemen vervolgens de eerste afslag rechts (Stadsblokkenweg) en zien na circa 100 meter de afslag links naar het startpunt, het Werfpaviljoen.

Wie er nog niet genoeg van heeft kan nu ook, in plaats van links afslaan naar het startpunt, rechtdoor het geasfalteerde pad volgen tot de John Frostbrug. Circa 50 meter na de brug zie je aan de linkerkant een kunstwerk.

52

MALBURGSE BANDIJK

Verwongen staal (2019) is een stuk staal dat is geplaatst op twee stalen staanders. Het is begin 2018 tijdens archeologische werkzaamheden bij het zogenaamde Coberco-terrein door archeoloog Leo Smole opgegraven. Het drie bij vier meter grote stuk staal is een onderdeel geweest van de tweede Rijnbrug waar tijdens de Slag om Arnhem in september 1944 hevig om is gevochten. Deze Rijnbrug werd in oktober 1944 zwaar gebombardeerd door de geallieerden en wat er nog van resteerde werd in februari 1945 door de Duitsers opgeblazen. De eerste Rijnbrug dateert van 1935 en werd tijdens de invasie van de Duitsers in 1940 door het Nederlandse leger opgeblazen. De huidige brug, de derde brug die vanaf 1978 John Frostbrug heet, is in 1950 in gebruik genomen.

Dit was het laatste item van de fietsroute. We hopen dat u van deze route heeft genoten!

Colofon

Dit boekje is een initiatief van Stichting Open Monumentendag in Arnhem en samengesteld door Theo Brink, bestuurder van de Stichting Kunst in de Publieke Ruimte in Arnhem.

Tekst – Theo Brink

Redactie – Carina Pullens, Mariette Frieling, Margot Leerink

Beeldmateriaal – Theo Brink

Vormgeving – Studio Iris IJsvelt

Oplage – 5000 stuks

Met dank aan:

in arnhem verscholen

**blijf op
de hoogte**

W openmonumentendagarnhem.nl
E openmonumentendagarnhem@gmail.com

 [@openmonumentendagarnhem](https://www.instagram.com/openmonumentendagarnhem)
 [/openmonumentendagarnhem](https://www.facebook.com/openmonumentendagarnhem)